

УДК 347.9

В.В. Круковес,
аспірантка кафедри правосуддя
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація: В статті аналізуються сутнісні аспекти прояву охорони та захисту у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу через розкриття основних концептуальних підходів до розуміння даних категорій. Здійснюється порівняльний аналіз категорій «охорона» та «захист» та їх реалізація у різних видах провадження. Автором доводиться, що дана категорія справ не обов'язково передбачає наявність спору про право.

Ключові слова: факт, що має юридичне значення, окреме провадження, особи, які проживають разом без реєстрації шлюбу, захист, охорона

Постановка проблеми. Не можна не помітити, що вже досить тривалий час в сучасному суспільстві поряд із офіційним шлюбом конкурує така форма співжиття як проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу. Проте, недосконале правове регулювання таких відносин між чоловіком та жінкою призвело до неоднакового застосування норм права при розгляді справ щодо встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в порядку цивільного судочинства.

Питання реалізації охорони та захисту у справах даної категорії має теоретичну основу, проте впливає на практичну реалізацію, адже по-перше розмежування цих категорій забезпечить правильне дотримання юридичної термінології, а по-друге від правильного розмежування даних категорій залежить реалізація права на своєчасний та справедливий розгляд справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розгляду справ, пов'язаних із порівнянням в процесуальному аспекті реалізації охорони та захисту у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не були предметом спеціального наукового дослідження. Вказана категорія справ займає не останнє місце в загальній кількості всіх цивільних справ, проте в науці сучасного цивільного процесуального права воно залишається мало дослідженим, а праць, присвячених вивченню цього питання, вкрай мало. Водночас можна констатувати, що в українській цивільно-процесуальній науці питання розгляду таких справ висвітлювалися лише в окремих статтях. Зокрема такі вчені як Г.В. Чурпіта, М.М. Ясинок, С.Я. Фурса, І.В. Григор'єва, Ю.В. Пилипенко, П.Ф. Єлісейкін, Л.І. Газіянець та ін. розглядали процесуальні загальні особливості роз-

гляду справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, проте не приділяли належної уваги порівняльному аналізу таких категорій як «захист» та «охорона».

Зважаючи на таку кількість судових справ, **метою статті** є порівняльний аналіз прояву охорони та захисту в справах даної категорії для вдосконалення цивільно-процесуального законодавства України та розвитку теорії цивільного процесуального права.

Виклад основного матеріалу. Розуміння особливостей розгляду окремих категорій судових справ входить в коло обов'язкових знань кожного юриста. У той же час, пізнання особливостей реалізації охоронної та захисної функцій в окремих категоріях справ, а також уміння використовувати ці знання з метою правильного вирішення справ, вимагають наукових розробок в цьому напрямі, виявлення специфічних рис, властивих розгляду тієї або іншої справи, а також вироблення рекомендацій по застосуванню процесуального законодавства при розгляді відповідних категорій справ.

Загальновідомим та досить дискусійним є питання визначення категорій «охорона» та «захист». Так, дослідники питання співвідношення цих юридичних категорій зазначають, що це питання суто теоретичне, істотно не впливає на реалізацію прав, проте цілком можливо розглядати «охорону» та «захист» як два окремі комплекси дій [1, с. 11]. Необхідно зазначити, що ці категорії розглядаються в матеріальному та процесуальному аспектах.

В науці домінує позиція: якщо порушення права власності є лише ймовірним, то вжиті особою заходи правового чи технічного характеру охоплюються поняттям «охорона»; якщо у власника прав є достатньо

підстав вважати, що його право буде порушене чи є реальна загроза такого порушення, вжиті запобіжні заходи охоплюються поняттям «захист» [1, с. 12]. М.М. Сібільов зазначає, що «охорона» є правовим способом, що попереджає порушення, а «захист» настає у разі його порушення і тягне за собою відновлення відповідного майнового права [2, с. 136].

Переважна частина юристів дійшла висновку, що ці поняття попри нерозривний зв'язок між ними, слід розмежовувати, вкладаючи в них різний зміст, оскільки правовий захист є лише складовою частиною правової охорони, до якої мають включатися лише засоби, пов'язані з реалізацією особою права на захист [3, с. 139]. Р.А. Сидельніков зазначає, що захист може розглядатися як система правових засобів, що забезпечують «процес правозахисту», і в цьому сенсі він є цивільно-правовим механізмом захисту та відповідно частиною цілого — цивільно-правової охорони [4, с. 46]. А.Г. Ярема зазначає, що учасник цивільних правовідносин має право у встановленому законом порядку звернутися до суду за охороною свого права і захистити його відповідними передбаченими способами за допомогою закріплених процесуальних засобів [5, с. 19].

Необхідно зазначити, що окрім положень науковців щодо взаємозв'язку цих категорій можемо спостерігати підтримання цієї ідеї і на практиці. Так, в рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 (справа по охоронюваній законом інтерес), судовий захист є одним із засобів правової охорони [6].

Реалізація права саме на захист у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу має свої специфічні

риси. Так, відповідно до ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), кожна особа має право в порядку передбаченому ЦПК звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [7]. Тобто, саме за захистом особа звертається у випадку порушення, невизнання чи оспорення свого права іншими особами. В цьому випадку матиме місце позовне провадження як універсальне провадження, яке покликано розглядати всі спори. Проте, виникає наступне питання, чи є звернення до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу реалізацією саме права на захист.

Справи окремого провадження спрямовані на захист охоронюваних законом правових інтересів громадян шляхом установлення юридичного факту чи певної обставини. Іншою назвою даного виду провадження є «безспірне» або «охоронне» провадження. Статтею 234 ЦПК зазначено, що в порядку окремого провадження розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи. В даному випадку в порядку окремого провадження реалізується охоронна функція, яка проявляється у вигляді встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки. Встановлюючи такий факт реалізується охоронна функція права на майбутнє, потреба в захисті якого може і не виникнути і для констатації даного факту. Так, особа звернулася до суду за встановленням даного факту для «для уникнення в майбутньому можливих спірних спадкових та майнових питань щодо поділу спадкового майна та розподілу спільно нажитого нами майна» [8]. В іншому

випадку встановлення такого факту необхідно було задля «для визнання права спільної сумісної власності» [9]; в іншому — «необхідно в зв'язку з тим, що заявник вносив досить вагомий грошовий вклад в спільний бюджет за час спільного проживання і встановлення факту проживання гарантує захист його майнових прав у майбутньому» [10]; ще в іншій справі — для «подальшого спільного користування землею, вирощування сільськогосподарських культур та ведення фермерського господарства» [11]. Тобто, в цих випадках, особи, які проживають однією сім'єю звертаються до суду за встановлення факту проживання однією сім'єю задля забезпечення себе на майбутнє від судових спорів. Звичайно, що в цих справах має значення наявність взаємної згоди на встановлення даного факту.

Проте, зовсім інша справа, коли особи звертаються за встановленням даного факту у випадку невизнання таких відносин третіми особами. Класичним прикладом цього є ситуація, коли особа звертається до нотаріуса як єдиний спадкоємець четвертої черги, і нотаріусу обов'язково необхідне офіційне підтвердження наявності таких відносин між спадкодавцем. В цьому випадку факт наявний, проте необхідне його офіційне підтвердження, адже відомо, що нотаріус це особа, якій на кожний факт необхідне документальне підтвердження. В цьому випадку для офіційного підтвердження проживання однією сім'єю зі спадкодавцем особа звертається до суду за захистом. Так, заявник звернувся до нотаріуса з вимогою видати свідоцтво на спадкове майно, однак отримав відмову, вмотивовану на тій підставі, що він не є спадкоємцем за законом, а заповіту спадкодавця не складав, тому факт проживання зі

спадкодавцем однією сім'єю повинен встановити суд [12]. В іншій схожій справі заявник маючи намір оформити свої спадкові права звернувся до нотаріуса, але у видачі свідоцтва про право на спадщину йому було відмовлено у зв'язку із відсутністю документів, що підтверджують факт проживання однією сім'єю із спадкодавцем не менше п'яти років до часу відкриття спадщини. Тому заявник з метою переоформлення спадкового майна змушений звернутись за захистом своїх прав до суду [13].

Необхідно зазначити, що реалізація захисту вбачається і тоді, коли особи звертаються до нотаріуса за укладенням договору щодо визначення правового режиму майна чи порядку користування майном. В цьому випадку, нотаріус так само потребує рішення суду про встановлення даного факту задля забезпечення наявності спору на майбутнє. Вищезазначені приклади свідчать про відсутність спору між такими особами.

Іншою ситуацією є також тоді, коли факт не визнається іншими особами, і звернення до суду за захистом із заявою про встановлення даного факту необхідно для підтвердження своїх стосунків. Так, заявниця звернулася до суду за встановленням факту проживання однією сім'єю як чоловік та жінка без шлюбу. В обґрунтування зазначеного факту і необхідності встановлення заявниця зазначила, що керівництво Вагонної дільниці ст. Київ-Пасажирський ДТГО «ПЗЗ» вимагає від них надання доказів тієї обставини, що вони або знаходяться в зареєстрованому шлюбі, або судові рішення про факт спільного проживання однією сім'єю, як чоловіка та жінки без шлюбу [14].

Встановлення такого факту дасть їм можливість працювати разом, так як в зв'язку з постійними роз'їздами вони

не зможуть бачитися та спілкуватися один з одним — і це може призвести до розладу в їхніх стосунках.

Необхідно відмітити, що не всі науковці погоджуються з такою позицією і заперечують необхідність встановлювати такий факт задля захисту прав таких осіб. Так, Ю.С. Червоний зазначає, між чоловіком і жінкою, які проживають разом без реєстрації шлюбу немає спору щодо поділу майна, тому їм немає потреби встановлювати факт спільного проживання [15, с. 484]. Г.В. Чурпіта вказує, що наявність факту проживання однією сім'єю не достатньо для здійснення ними своїх прав, тому необхідно застосовувати механізм захисту («здійснення через захист») [16, с. 194]. Погоджуючись з останньою тезою, вважаємо, що для того, щоб належним чином здійснювати свої права щодо майна одного факту проживання однією сім'єю недостатньо, необхідно надати йому юридичного та офіційного визнання шляхом саме звернення до суду за встановленням даного факту.

Класичним проявом захисту є також ситуація, коли жінка є спадкоємицею четвертої черги, проте наявні спадкоємці першої черги, які не бажають допускати її до спадкування, і в цьому випадку особа, права якої не визнаються вимушена звертатися до суду за захистом свого права, так як воно порушується та (або) не визнається.

Отже, можна зробити **висновок**, що різниця між захистом та охороною в процесуальному розумінні полягає в тому, що у першому випадку особи звертаються до суду за встановленням даного факту через невизнання його іншими особами; в другому випадку звернення до суду із такою заявою необхідно для установаження даного факту задля уникнення в майбутньому можливих спірних майнових або

інших питань. Тобто, захист зумовлений невизнанням або оспоренням наявності даного факту, тоді як при охороні має місце існування даного факту, потреба в захисті якого може і не виникнути. Також, проаналізовано, що захист реалізується як в окремому,

так і в позовному провадженні. При чому, особливість захисту в окремому провадженні проявляється в тому, що установлення даного факту необхідно для підтвердження існування даного факту задля належної реалізації відповідних прав, особливо спадкових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. канд. юр. наук: 12.00.03 / Гнатів О.Б. — Львів, 2014. — 202 с.
2. Сібільов М.М. До питання про правові засоби сфери приватного права // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 3 (26). — С. 135-146.
3. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. — Свердловск, 1972. — С. 117; Шевченко Я.Н. Совершенствование законодательства о семье. — К., 1986. — 139 с.
4. Сидельников Р. Право на захист цільного права (інтересу) як теоретина конструкція // юридична Україна. — 2005. — №8. — С. 46-48.
5. Захист цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К.: Істина, 2015. — 420 с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/511>
7. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
8. Рішення Київського районного суду м. Харкова від 20 квітня 2016 р. № 640/4014/16-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57390822>
9. Рішення Суворовського районного суду м. Херсона від 20.08.2013 №668/10289/13-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33075607> року.
10. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 21.05.2013 р. № 2-о-156\13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31682053>
11. Рішення Дергачівського районного суду Харківської області від 26 березня 2013 року № 619/1368/13-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35301491>
12. Рішення Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 6 березня 2015 року № 215/938/15-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43104729>
13. Рішення Вінковецького районного суду Хмельницької області від 3 червня 2016 року № 670/264/16-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58116550>
14. Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 22.10.2013 р. № 133/2904/13-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34261698>
15. Гражданский процессуальный кодекс украины: научно -практический комментарий/ [Червоный Ю.С., Волосатый Г.С., Ермолаева В.О и др.]; отв. ред. Ю.С Червоный. — Х.: Одиссей, 2007. — 560 с.
16. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: [моногр.]. — К.: Алерта, 2016. — 434 с.

Круквес В.

Охрана и защита по делам об установлении факта проживания одной семьей мужчины и женщины без брака: сравнительный аспект.

Аннотация. В статье анализируются существенные аспекты проявления охраны и защиты по делам об установлении факта проживания одной семьей мужчины и женщины без брака через раскрытие основных концептуальных подходов к пониманию данных категорий. Осуществляется сравнительный анализ категорий «охрана» и «защита» и их реализация в различных видах производства. Автором доказывається, что данная категория дел не обязательно предполагает наличие спора о праве.

Ключевые слова: факт, имеющий юридическое значение, особое производство, лица, проживающие вместе без регистрации брака, защита, охрана.

V. Krukoves

Defence and protection in cases of establishing the fact of men and women living as one family without marriage: comparative aspect.

Summary. The paper deals with the essential aspects of the manifestation of the safety and protection in cases of establishing the fact of men and women living as one family without marriage through a summary of conceptual approaches to the understanding of these categories. The author analysis categories “defense” and “protection” and their implementation in different types of procedure. The author argues that this category of cases does not necessarily imply the existence of a dispute about the law.

Keywords: a fact that has legal value, special proceeding, persons who live together without marriage, protection, defense.

